

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

УДК 316.77:125

Цитування:

Комова М. В., Петрушка А. І. Науковий контент: чинники та динаміка розвитку української національної термінографії. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 3. С. 27–36.

Komova M., Petrushka A. (2022). Scientific content: factors and dynamics of the development of ukrainian national terminology. *Library Science. Record Studies. Informology*, 3, 27–36 [in Ukrainian].

Комова Марія Василівна,

доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»
orcid.org/0000-0002-4115-3690
maria.komova@gmail.com

Петрушка Аліна Іванівна,

кандидат наук з соціальних комунікацій,
асистент кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»
orcid.org/0000-0002-8769-4599
alina.stashko@gmail.com

**НАУКОВИЙ КОНТЕНТ: ЧИННИКИ ТА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТЕРМІНОГРАФІЇ**

Мета дослідження полягає у виявленні впливу технологічних, політичних, соціальнокомунікаційних чинників на динаміку термінографічного процесу в Україні та за її межами у 1940–2020 роках. Для реалізації цієї мети необхідно розв'язати такі завдання: виявити, ідентифікувати та верифікувати бібліографічні відомості термінологічних словників, енциклопедій, довідників, виданих в Україні та за її межами; визначити ключові чинники, що вплинули на розвиток термінографії; встановити динаміку видання українських термінографічних праць (УТП) за кількісними показниками публікаційної активності науковців в Україні та за її межами; встановити галузевий склад УТП, виданих в Україні. **Методологія дослідження** полягає у використанні загальнонаукових і спеціальних методів. Застосування аналітико-синтетичного, логічного, порівняльного методів дало змогу встановити позамовні чинники розвитку української термінографії. За допомогою статистичного методу обґрунтовано динаміку розвитку української термінології, виявлено галузевий спектр термінографічних видань. Візуалізація результатів наукового дослідження розкриває галузевий склад термінографічних видань. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що державна незалежність України, статус української мови як державної зумовили потужне зростання кількісних та якісних показників динаміки розвитку української термінографії. **Висновки.** Українська термінологічна лексикографія активно й плідно розвивається, вдосконалюються методологічні засади термінографічної роботи. Українська національна термінографія сформована як високорозвинена система лексикографічних праць, які широко репрезентують наукову лексику з усіх галузей знань. Високі показники динамічності й інтенсивності укладання УТП демонструють консолідацію наукових сил з метою очищення української мови від не властивих їй елементів і відновлення її питомих рис, утвердження української фахової мови в усіх сферах суспільного життя. Розвиненість термінографії створює оптимальні передумови для комплексного оцифрування спеціальної лексики, укладання системи електронних термінологічних словників та енциклопедій, створення єдиного національного мовно-інформаційного фонду.

Ключові слова: науковий контент, термінологія, термін, словник, енциклопедія, термінографія, спеціальна лексика.

Komova Maria,
 Doctor of Social Communication,
 Associate Professor at the Department
 of Social Communication and Information Science,
 Lviv Polytechnic National University

Petrushka Alina,
 PhD in Social Communication, Assistant Lecturer
 of the Department of Social Communication
 and Information Activities,
 Lviv Polytechnic National University

SCIENTIFIC CONTENT: FACTORS AND DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN NATIONAL TERMINOLOGY

The purpose of the study is to identify the impact of technological, political, social, and communication factors on the dynamics of the terminographic process in Ukraine and abroad in 1940-2020. To realise this goal, it is necessary to solve the following tasks: to identify and verify bibliographic information of terminological dictionaries, encyclopedias, and reference books published in Ukraine and abroad; to determine the key factors that influenced the development of terminology; to establish the dynamics of the publication of Ukrainian terminographic works (UTW) based on quantitative indicators of the publication activity of scientists in Ukraine and abroad; to establish the branch composition of UTPs issued in Ukraine. The research methodology consists of the use of general scientific and special methods. Using analytical-synthetic, logical, and comparative methods made it possible to establish non-linguistic factors in developing Ukrainian terminology. Using the statistical method, the dynamics of the development of Ukrainian terminology was substantiated, and the branch spectrum of terminographic publications was revealed. Visualisation of the results of scientific research reveals the branch structure of terminographic publications. The scientific novelty of the work lies in the fact that the state independence of Ukraine and the status of the Ukrainian language as the state language caused a robust exchange of quantitative and qualitative indicators of the dynamics of the development of Ukrainian terminology. Conclusions. Ukrainian terminological lexicography is actively and fruitfully developing, and methodological principles of terminographic work are being improved. Ukrainian national terminology is formed as a highly developed system of lexicographic works, which broadly represent scientific vocabulary from all fields of knowledge. High indicators of the dynamism and intensity of the preparation of the UTP demonstrate the consolidation of scientific forces to purify the Ukrainian language from elements not characteristic of it and restore its specific features, establishing the Ukrainian professional language in all spheres of social life. The development of terminology creates optimal prerequisites for the complex digitisation of special vocabulary, creating a system of electronic terminological dictionaries and encyclopedias, and creating a unified national language and information fund.

Keywords: *scientific content, terminology, term, dictionary, encyclopedia, terminology, special vocabulary.*

Актуальність теми дослідження. Особливості розвитку української термінографії яскраво виявляються під час дослідження темпоральності та локалізованості видання словників й енциклопедій, лексикографічних способів опису лексичних одиниць і первинності виходу у світ праць. Українській термінографії властиве видове різноманіття за способом опису лексичного значення слова. Широка географія публікаційної активності наукової спільноти свідчить про потужний потенціал інтелектуальних сил України, про активізацію соціальнокомунікаційних чинників розбудови української термінології.

Результатом аналітичного опрацювання наукових публікацій є створення нового типу

інформації – вторинної інформації. Під час проведення наукових досліджень її головна функція полягає у виконанні ролі теоретико-методологічної бази, яка підтверджує широту вивчення нагромадженого досвіду, обґрунтованість, достовірність та оригінальність нових наукових розвідок. Вторинна інформація, акумульована в бібліографічних описах, є результатом бібліографічної діяльності щодо обліку, опису, систематизації друкованих творів та складання бібліографічних посібників. Бібліографічні посібники є документальним підтвердженням опублікування наукових досліджень, офіційних актів чи творів красного письменства. Вони дають верифікований статистичний матеріал для аналізу кількісних і якісних

показників розвитку науки, техніки, усіх сфер суспільного життя. Бібліографія є достовірним інформаційним джерелом для встановлення трендів наукових досліджень.

На тлі бурхливого розвитку науки й техніки, інтенсифікації оновлюваності знань вагомою ознакою інтелектуального життя сучасного суспільства є активне розгортання термінографічної діяльності. Питання термінотворення і терміновживання виходить далеко за межі суто мовних явищ. Термінологія проектується на світоглядну, когнітивну, біхевіористичну сферу існування суспільства. Про ці актуальні процеси свідчать як ретроспективні джерела, так і сучасні публікації світової наукової спільноти.

Мета дослідження полягає у виявленні впливу технологічних, політичних, соціальнокомунікаційних чинників на динаміку термінографічного процесу в Україні та за її межами в 1940–2020 роках. Для реалізації цієї мети необхідно розв'язати такі завдання:

- виявити, ідентифікувати та верифікувати бібліографічні відомості термінологічних словників, енциклопедій, довідників, виданих в Україні та за її межами;

- визначити ключові чинники, що вплинули на розвиток термінографії;

- встановити динаміку видання УТП за кількісними показниками публікаційної активності науковців в Україні та за її межами;

- встановити галузевий склад УТП, виданих в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Бібліографування україніки має глибокі наукові джерела. Цей напрям наукового опрацювання інформації реалізовано в працях М. Комарова, який у Києві у 1883 році опублікував бібліографічний покажчик нової української літератури (1798–1883) [7], І. Левицького, який у Львові у 1888–1911 роках видав покажчики українського книговидання в Австро-Угорщині (1801–1900) [15; 16], Б. Грінченка, який у Чернігові у 1901 році видав покажчик літератури українського фольклору (1777–1900) [4]. Здобутки української лексикографії і, зокрема, термінографії, які мають безпосереднє відношення до збереження національної ідентичності українського народу, широко відображено в бібліографічній продукції. Бібліографічні покажчики загальномовних словників свідчать про постійний інтерес науковців до праць мовознавчої тематики. 1963 року Л. Гольденберг і Н. Королевич опублікували покажчик з української мови з хронологічним охопленням 1918–1961 років [5]. 1973 року вийшов у світ покажчик загальномовних словників А. Москаленка, який містить зібрання окремих праць з лексикології, а також словників, згрупованих за типами опису мовних одиниць [17].

У бібліографічному покажчику «Українська лексикографія» Т. Кульчицької, виданому Науковою бібліотекою ім. В. Стефаника НАН України, поряд із відомостями про лексикографічні праці, укладені протягом усієї історії українського словникарства, відображено й термінологічні словники [14]. 2020 року наукова громадськість вітала вихід у світ бібліографічного покажчика Д. Пилипчука, у якому відображено з максимальною повнотою всі рукописні та друковані словники української мови за 1596–2018 роки. На цей час це найповніший реєстр українських лексикографічних праць з української мови. У ньому відображено 9244 бібліографічних описів: книжкові видання в Україні за 1627–2018 роки (8036 словників), книжкові видання в інших країнах світу за 1596–2018 роки (556 словників), окремі публікації в періодичних і продовжуваних виданнях та прикнижкові словники за 1793–2018 роки (652 публікації) [18]. Різномасштабно представлена бібліографія, що відображає термінознавство в Україні за 1947–1980 роки (автори: М. Богуцька, А. Лагутіна) [2], слов'янське термінознавство (автори: І. Казимирова, Л. Туровська, Н. Яценко) [6]. В універсальному бібліографічному покажчику «Українська термінографія» (укладач М. Комова) зібрано відомості про майже 700 перекладних, тлумачних, тлумачно-перекладних словників, енциклопедій, енциклопедичних словників, що містять спеціальну лексику. Відбір матеріалу за державним бібліографічним покажчиком «Літопис книг» Книжкової палати України, а також поширюваних у книготорговельній мережі дає підстави стверджувати про достатньо високий рівень відображення словників та енциклопедій, опублікованих у 1948–2002 роках [8]. Продовженням і доповненням до цієї праці стала книга «Українська термінологічна лексикографія. 1940–2020» (автори: М. Комова, А. Петрушка), у якій уміщено бібліографічні описи 4760 термінологічних словників, енциклопедій, довідників, а також 1089 термінографічних праць – для дітей та юнацтва. На основі цієї достовірної і повної фактичної інформації висвітлено лінгвістичні й соціальнокомунікаційні процеси з формування української національної термінографії. Розвиток української термінографії розглянуто в аспектах дослідження темпоральності та локалізованості видання, розподілу термінографічних праць за широтою охоплення та способами опису лексичних одиниць, розгортання термінографічної діяльності української діаспори, поширення словникарства для дітей та юнацтва [10]. Бібліографічний репертуар збагачують також хронологічні, топографічні й галузеві реєстри: «Українські термінологічні словники довоєнного періоду в бібліотеках Києва та Львова» (укладачі: О. Кочерга, В. Кулик) [12]; «Джерельна бібліографія до опрацювання

термінології словників хемії та хемічної технології» (укладачі: М. Ганіткевич, А. Зелізний, О. Літковець з Національного університету «Львівська політехніка») [3]. У книзі «Хронологія мовних подій в Україні (зовнішня історія української мови)» В. Кубайчука привертає увагу не тільки основний зміст – хронологія політичних, культурних, освітніх, мистецьких подій, що вплинули на розвиток і функціонування української мови, але й ґрунтовний перелік словників, виданих у 1920–1930-х роках [13]. До кола термінологічної лексикографії належить і покажчик про наукові дослідження з українського термінознавства (автори: М. Комова, І. Кочан). У ньому висвітлено наукові здобутки українських науковців у царині наукової мови з 1940-х років до наших днів: понад 800 бібліографічних описів дисертаційних робіт, авторефератів дисертацій, монографій, навчально-методичних матеріалів з української термінології [9]. Систему бібліографічних посібників з термінознавства формують також і біобібліографічні праці, довідники, серед яких «Українське термінознавство в іменах» І. Кочан, «Берегиня української термінології» [1; 11]. У Національному університеті «Львівська політехніка» надають значну увагу термінографічній роботі. Уже понад два десятиліття існує визнана в науковому середовищі Термінографічна серія «Словосвіт», у межах якої політехніки видають словники спеціальної лексики, бібліографічні праці з термінографії. До цієї ж входять і біобібліографічні реєстри «Анатоль Вовк» та «Олекса Горбач», які підготували науковці Львівської політехніки [19; 20].

Узагальнюючи результати вітчизняних і закордонних досліджень з термінології і термінографії, зробимо низку висновків:

- дослідження національної термінографії є вагомим напрямом наукової діяльності, що дає обґрунтовані відомості про реальний стан функціонування державної мови;

- утвердженню національних терміносистем сприяють такі чинники, як мовна політика держави, тісна співпраця фахівців і філологів;

- основними критеріями нормативності термінів є системність та відповідність національним мовним нормам.

Для галузевої систематизації УТП розроблено класифікацію, яка наближена до УДК, однак водночас враховує особливості змісту досліджуваного матеріалу. З метою оптимальної побудови таблиць використано галузеві індекси:

1. Філософія. Логіка. Етика. Естетика.

2. Релігія. Теологія. Міфологія.

- 3.1. Демографія. Соціологія. Соціальне забезпечення. Соціальна робота. Статистика.

- 3.2. Політика. Політологія.

- 3.3. Економіка.

- 3.4. Право. Судова система. Правоохоронна система.

- 3.5. Педагогіка.

- 3.6. Психологія.

- 3.7. Країнознавство. Українознавство. Фольклористика. Етнографія.

4. Державне управління.

5. Математичні і природничі науки.

- 6.1. Медицина. Фармація.

- 6.2. Техніка. Промисловість.

- 6.3. Сільське господарство.

7. Культура. Мистецтво. Спорт.

8. Філологія.

- 9.1. Географія.

- 9.2. Історія.

10. Соціальні комунікації.

Об'єктом дослідження стали 4760 термінографічних праць, відображених у державному бібліографічному покажчику «Літопис книг» Книжкової палати України за 1948–2020 роки, а також в інформаційних ресурсах інтернету. Проаналізовано тільки термінографічні праці, опубліковані окремими виданнями. Прикнижкові термінологічні словники, переліки термінів до статей перебувають за межами дослідження.

Виклад основного матеріалу. Упродовж 1940–2010-х років в Україні та за її межами опубліковано 4760 термінологічних словників, енциклопедій, довідників. Дослідження темпоральності видання термінографічних праць дає можливість виявити кількісні характеристики спеціальної лексикографії в співвідношенні до певних часових координат, з'ясувати вагомість впливу наукових, політичних, соціальнокомунікаційних чинників, що властиві певному часовому інтервалу (табл. 1).

Термінотворчі процеси кінця 1940–1950-х років перебували під безпосереднім впливом тотального винищення здобутків з національної термінології Наукового товариства імені Шевченка, Інституту української наукової мови у 1930-х роках, а також особливостей функціонування української мови в реальних політико-ідеологічних умовах радянської дійсності. У 1940-х роках опубліковано 6 УТП з державного управління, природничих наук, медицини, технік, географії. Однією з перших термінографічних праць, що вийшла в повоєнні роки, був латинсько-українсько-російський словник медичної термінології (автор М. Книпович; Київ, 1948). У 1950-х роках розвиток науки, техніки, освіти зумовив потребу в російсько-українських й українсько-російських термінологічних словниках із найважливіших галузей знання, що б сприяло упорядкуванню і нормалізації наукової мови.

Таблиця 1

Темпоральність видання українських термінографічних праць

Галузь знань	1940-ті	1950-ті	1960-ті	1970-ті	1980-ті	1990-ті	2000-ні	2010-ті	Разом
1. Філософія		2	1	1	2	10	43	30	89
2. Релігія			1	2	5	16	34	27	85
3.1. Соціологія						7	42	32	81
3.2. Політика		2		2	3	18	39	37	101
3.3. Економіка			2	4		97	268	167	538
3.4. Право				2	4	37	144	156	343
3.5–3.6. Педагогіка. Психологія				1	1	16	113	112	243
3.7. Українознавство		3		1	2	11	46	37	100
4. Державне управління	1			1		24	100	75	201
5. Природничі науки	1	5	11	7	8	82	197	152	463
6.1. Медицина	1	1	3	4	2	89	170	169	439
6.2. Техніка	2	3	8	8	6	208	359	214	808
6.3. Сільське господарство		2	3	3	4	29	77	63	181
7. Культура. Мистецтво. Спорт			2	7	1	31	119	144	304
8. Філологія		2	8	3	6	24	104	87	234
9.1. Географія	1	7	2	2	3	12	23	11	61
9.2. Історія			1	2	2	16	75	49	145
10. Соціальні комунікації			3	7		51	151	132	344
Разом за роками	6	27	45	57	49	778	2104	1694	4760

1957 року Президія АН УРСР створила Словникову комісію, до складу якої входили провідні науковці на чолі з академіком Й. Штокалом. Завдання комісії були такі: визначення основних принципів складання словників, організація авторських колективів, добір спеціалістів-редакторів, затвердження словників до друку. Комісія залучила до складання словників фахівців різних галузей знань, максимально використовуючи при цьому допомогу лінгвістів-лексикографів. Передбачали підготувати спочатку 18 російсько-українських, а згодом українсько-російських словників. Протягом 1950-х років було видано 27 словників та енциклопедій з філософії, політики, українознавства, природничих наук, медицини, техніки, сільського господарства, філології, географії.

У 1950-х розпочалося або тривало видання значної кількості томів енциклопедій, створених в інститутах АН УРСР: «Флора УРСР» у 12 томах (відп. ред. Д. Зеров. Київ, 1936–1965); «Фауна України» в 40 томах (Київ, 1956–1981). Серед опублікованих словників знаходимо: «Російсько-український словник географічних назв» (автори: А. Кара-Моско, М. Токарський; Київ, 1953); «Словник лінгвістичних термінів» (автори: Є. Кротевич, Н. Родзевич; Київ, 1957); «Російсько-український

словник з машинознавства та загального машинобудування» на 16 000 термінів (автори: В. Хільчевський, В. Шашлов; Київ, 1959); «Російсько-український гірничий словник» на 20 000 термінів (автори: О. Ковиуля, М. Гармаш, М. Зільбан; Київ, 1959).

У 1960–1979-х роках розгортання термінологічної та термінографічної роботи наукових інституцій України перебувало під егідою Словникової комісії, яка виконувала роль координаційного, науково-методичного центру. 1970 року відбулася перша науково-методична нарада з питань упорядкування і нормалізації наукової термінології, яка визначила завдання підбити підсумки термінологічної праці, вказати шляхи розбудови й дослідження термінології, а також укладання термінологічних словників. У складанні словників комісія керувалася засадами, за якими термінологічні словники мають: відображати сучасний рівень розвитку науки й техніки; закріпити реальну практику вживання термінів у науковій і навчальній літературі, яку видавали російською та українською мовами; упорядкувати використання термінів певних галузей знання. До термінологічних словників рекомендовано вводити й деякі загальноживані слова (номенклатурну лексику), що

обслуговують певну галузь знання, а також поширені синоніми до них, крім архаїзмів, діалектизмів, професіоналізмів вузького вживання. Активна діяльність Словникової комісії в 1960-х роках зрушила динаміку створення термінологічних словників – укладено 45 словників, серед них: «Російсько-український математичний словник» на 12 000 термінів (автори: Ф. Гудименко, П. Погребинський, Г. Сакович, М. Чайковський; Київ, 1960); «Українсько-латинсько-російський медичний словник» (автори: Г. Казьєр, В. Соколовський, Є. Февральов, П. Чернецький; Київ, 1960); «Російсько-український технічний словник» на 80 000 термінів (автори: М. Матійко, О. Матійко, Н. Родаєвич, Г. Гнатюк, А. Матвієнко; Київ, 1961); «Російсько-український електрорадіотехнічний словник» на 30 000 термінів (автори: Ю. Величко, К. Соболевський, Ю. Ковальчук-Іванюк; Київ, 1961).

Лексикографічні напрацювання 1960-х років знайшли своє видавниче втілення в наступному десятилітті – у 1970-х роках. Було опубліковано 57 словників, серед них: «Російсько-український металургійний словник» на 9 000 термінів (автори: В. Черханов, В. Мелешко; Київ, 1970); «Російсько-український словник географічних термінів» (автори: О. Маринич, М. Михайленко, А. Могіла, І. Речмедін; Київ, 1970); «Короткий словник кінолюбителя» (автор М. Панфілов; Київ, 1971); «Латинсько-український анатомічний словник: міжнародна та українська анатомічна номенклатура» (автор М. Нетлюх; Київ, 1972).

У ці роки двічі вийшов у світ «Словник музичних термінів» (автор Ю. Юцевич; Київ, 1977), надруковане третє видання «Словника літературознавчих термінів» (автори: В. Лесин, О. Пулинець; Київ, 1971).

Комітет наукової термінології, створений при Президії АН України 1978 року, продовжив і розвинув діяльність Словникової комісії. Під егідою Комітету видано «Російсько-українсько-латинський зоологічний словник. Термінологія і номенклатура» на 19 000 термінів (автори: О. Маркевич, К. Татарко; Київ, 1983). І в наші дні не втратили своєї наукової, пізнавальної цінності «Російсько-український словник термінів лісівництва» на 8 000 термінів (автори: М. Галич, Л. Полюга, С. Постригань, С. Стойко, Н. Шило; Київ, 1980), фундатором і натхненником укладання якого був академік П. Погребняк.

У 1980-х роках опубліковано 49 видань здебільшого енциклопедично-довідкового типу, що свідчить про спад динаміки спеціальної лексикографії. В окремі роки цього десятиліття не було видано жодного словника спеціальної лексики. Серед цих доволі нечисленних термінографічних праць можна виокремити: «Морфемний аналіз: словник-довідник» у 2 томах, укладений в

Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (автор І. Яценко; Київ, 1980); «Червона книга Української РСР», що містила номенклатуру 85 видів тварин, 151 вид вищих рослин (автори: А. Федоренко, В. Чопик; Київ, 1980); «Атлас комах-шкідників польових культур» (автор В. Єрмоленко; Київ, 1984); «Словник-довідник з фітопатології» (автори: В. Пересипкін, Т. Зражевська, В. Підоплічко, В. Лопатін; Київ, 1985); «Психологічний словник» (автори: М. Алексєєва, Г. Балл, І. Бєх; Київ, 1982).

Про державну політику у 1940–1980-х роках у сфері використання, наукового дослідження, лексикографічного опрацювання української наукової лексики свідчать цифри: загалом опубліковано лише 184 термінологічні словники, енциклопедії, довідники.

У 1990-х роках із проголошенням незалежності України, впровадженням Закону «Про мови в Україні», з набуттям українською мовою статусу державної, діяльністю Товариства української мови «Просвіта» та інших товариств, зорієнтованих на національне, освітнє, культурне відродження, із розширенням функціонально-стильового використання української мови термінознавчі дослідження набули широкого розмаху.

Розбудову термінологічної роботи проводять за напрямками:

- наукові дослідження процесів розвитку української термінології;
- укладання термінологічних словників;
- організація наукових конференцій;
- розроблення державних стандартів на терміни та визначення;
- вивчення термінології в дидактиці вищої школи.

До словникарської роботи долучилися Комітет наукової термінології, творчі колективи інститутів НАН України, університетів, численні індивідуальні дослідники. Під егідою Комітету наукової термінології, Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні, Інституту української мови було підготовлено й видано фундаментальну академічну працю – «Російсько-український словник наукової термінології» в 3-х томах (Київ, 1994–1998). Вагомі позиції в консолідації наукових термінологічних шкіл України, розгортанні та координації наукової, науково-методичної, консультаційної роботи з питань термінології та термінографії, редагування, рецензування словників посідав відділ наукової термінології Інституту української мови НАН України.

Інститут української мови НАН України в співпраці з Монастирем Монахів Студитського Уставу опублікував «Словник церковно-обрядової термінології» (автор Н. Пуряєва; Львів, 2001). Два видання витримав «Новий російсько-

український словник-довідник юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери» на 100 000 слів (автори: С. Єрмоленко, В. Єрмоленко, К. Ленець, Л. Пустовіт; Київ, 1999). Словник вийшов у серії «Бібліотека державного службовця. Державна мова і діловодство».

Активно формуються термінологічні школи в університетах України. Унікальний досвід створення енциклопедичних праць нагромаджено в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв (ДАКККіМ, НАКККіМ). Науковий колектив академії опублікував «Енциклопедію етнокультурознавства», у 2 частинах, 6 книгах (ред. рада: Ю. Римаренко, В. Чернець, Ю. Шемшученко; Київ, 2001–2002). У ній висвітлено поняттєво-термінологічний інструментарій, концепт понять «особа», «нація», «культура», а також розкрито категорії культури й мистецтва в етнонаціональному вимірі. ДАКККіМ у співпраці з Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького НАН України підготувала нову редакцію енциклопедії – у 2 частинах, 4 книгах (Київ, 2007). Науковці НАКККіМ також уклали «Українську енциклопедію етномистецтвознавства та етнокультурології» у 5 томах (автори: В. Бітаєв, Ю. Богущкий, В. Чернець; Київ, 2014). Авторський колектив присвятив цю енциклопедію 200-річчю від дня народження Великого Кобзаря – Т. Г. Шевченка.

Яскраво окреслена тенденція в термінологічній діяльності університетів – укладання словників, довідників як навчальних посібників для забезпечення навчального процесу. Виділяємо створені в Херсонському державному аграрному університеті «Словник-довідник до дисципліни «Меліоративне ґрунтознавство» (автори: О. Сидоренко, О. Сидякіна; Херсон, 2009) та «Англо-український словник-посібник для агрономічних спеціальностей» (автори: О. Лебідь, М. Камінська, І. Мринський; Херсон, 2018); у Білоцерківському державному сільсько-господарському інституті – «Латинсько-український словник для практичних занять з селекції рослин» (автори: М. Молоцький, П. Скоробреха; Біла Церква, 1994); у Вінницькому національному аграрному університеті – «Ілюстрований словник-довідник з дисципліни «Земельний кадастр» для студентів денної та заочної форм навчання напряму підготовки б.090101 «Агрономія» (автор Я. Цицюра; Вінниця, 2016).

Винятково важливим напрямом діяльності наукових інституцій у сфері функціонування спеціальної лексики є розроблення термінологічних стандартів, які формують каркас поняттєво-термінологічного апарату галузей знань, забезпечують уніфікацію, точність, логічну і лінгвістичну системність термінів. Наприклад, ДСТУ 8344:2015.

Інформація та документація. Видання. Основні елементи. Терміни та визначення понять (Київ, 2015); ДСТУ 3017:2015. Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять (Київ, 2016).

Ґрунтуючись на термінологічних стандартах, фахівці укладають словники нормативної термінології, зокрема «Інформаційні ресурси: словник законодавчої та стандартизованої термінології», створений у Державній науково-педагогічній бібліотеці України ім. В. О. Сухомлинського (автори: П. Рогова, Я. Чепуренко, С. Зозуля, І. Лобановська; Київ, 2012).

Українська наукова спільнота налагодила активну співпрацю з авторитетними міжнародними термінологічними організаціями: Міжнародною організацією стандартизації (ISO), Міжнародною електротехнічною комісією (IEC), до кола завдань яких входить стандартизація термінології, добір термінів-відповідників різними мовами, укладання Міжнародного електротехнічного словника. У руслі гармонізації з термінологічними стандартами ISO видають галузеві державні стандарти України, що використовують поняттєво-термінологічний апарат, уніфікований з міжнародним. Так, у сфері інформаційних технологій, інформації та документації створено серію гармонізованих термінологічних стандартів, зокрема: ДСТУ ISO/IEC 2382-4:2005 (ISO/IEC 2382-:1999, DT) Інформаційні технології. Словник термінів. Ч. 4. Організація даних (Київ, 2007); ДСТУ ISO 8459-5:2005 (ISO 8459-5:2002, IDT). Довідник бібліографічних елементів даних. Частина 5. Елементи даних для обміну каталогізованими даними та метаданими (Київ, 2007).

Україна бере активну участь у роботі міжнародних лінгвістичних організацій, зокрема Термінологічної комісії при Міжнародному комітеті славістів. У співпраці з науковцями Польщі, Чехії, Словаччини, Словенії, Македонії та інших країн українська делегація докладає зусиль до створення словника термінів з термінознавства, бібліографічного покажчика «Слов'янська термінографія».

1990-ті роки до наших днів – це час демонстрації потужного потенціалу наукової громадськості, готової жертвовно працювати на ниві української термінологічної лексикографії. Якщо за весь повоєнний час опубліковано 184 словники, то у 1990-х роках – 778, у 2000-х – 2104, у 2010-х – 1694 словники, енциклопедії, енциклопедичні словники, довідники, що описують українську термінологію.

Галузевий склад УТП – універсальний. Про це свідчить тематична широта словників, енциклопедій, довідників, а також вагоме кількісне наповнення кожної із галузевих термінографій.

Упродовж 1940–2020 років створено УТП з таких галузей: філософія, логіка, етика, естетика (89), релігія, теологія, міфологія (85), демографія, соціологія, соціальне забезпечення, соціальна робота, статистика (81), політика, політологія (101), економіка, фінанси, банківська справа, зовнішньоекономічна діяльність (538), право, судова система, правоохоронна система (343), педагогіка,

психологія (243), українознавство, країнознавство, фольклористика, етнографія (100), державне управління, національна безпека та оборона (201), математичні і природничі науки (463), медицина, фармація (439), техніка, промисловість (808), сільське господарство (181), культура, мистецтво, спорт (304), літературознавство, лінгвістика (234), географія (61), історія (145), соціальні комунікації (344) (рис. 1).

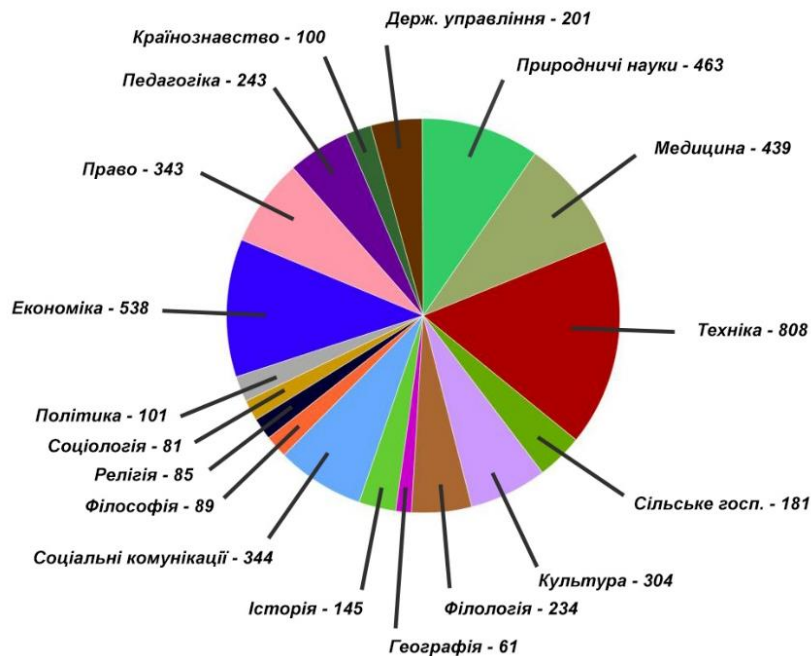

Рис. 2. Галузевий розподіл видання УТП

Галузеве різноманіття термінологічної лексикографії динамічно розвивається. Українську термінографію складають цілі грона словників, енциклопедій, довідників із численних сфер наукової і практичної діяльності, які стали вже традиційним полем лексикографічного опрацювання, наприклад «Гірничий енциклопедичний словник» у 3 томах (за заг. редакцією В. Білецького; Донецьк, 2001–2004), «Термінологічний словник теплоенергетики», укладений у Приазовському державному технічному університеті (автор В. Євченко; Маріуполь, 2011).

У руслі розвитку наукової, науково-технічної думки та творчості з'являються нові тематичні сегменти наукового контенту, а відтак і термінографічні праці: «Словник найуживаніших термінів з екології і біоенергетики», створений у Національному університеті біоресурсів і природокористування України (автор М. Мельничук; Київ, 2009); «П'ятимовний словник інсталяційних термінів: українсько-російсько-польсько-англійсько-німецький словник» на 6 300 термінів, укладений під егідою Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології Держстандарту та МОН України (автор С. Шнерх; Львів, 2007); «Англо-український навчальний тлумачний словник-мінімум з ІТ-термінології», укладений у

Дніпропетровському університеті економіки та права (автори: Ю. Тараненко, В. Косарев, І. Липська, С. Мединська; Дніпропетровськ, 2010); «Англійсько-український глосарій виробів Microsoft» на 2 000 термінів, укладений у Національному університеті «Львівська політехніка» (автор Б. Ричар; Львів, 2006); «Комп'ютерознавство: українсько-російсько-англійський навчальний тлумачний словник» на 2 500 термінів, укладений у Харківському державному педагогічному університеті ім. Г. С. Сковороди та Відділенні фізики і астрономії НАНУ (автори: А. Прокопенко, М. Гінзбург, В. Вайнер; Харків, 1997).

Термінологічні дослідження артефактів та введення в науковий обіг історичної термінології доводить давність традиції творення спеціальних назв понять у контексті загальних процесів формування української літературної мови. Так, за історичними писемними й археологічними пам'ятками часів Київської Русі в Науково-дослідному центрі гуманітарних проблем Збройних сил України створено низку праць: «Словник історичних зброєзнавчих термінів», укладений за матеріалами озброєння (автор В. Бережинський; Київ, 2000); «Тлумачний словник термінів зброярської та фортифікаційної справи», укладений за

матеріалами військово-інженерної справи та виробництва озброєння (автори: І. Печенюк, В. Топальський; Київ, 2007); «Словник військово-інженерних термінів», укладений за матеріалами фортифікаційної справи (автор В. Топальський; Київ, 2004). У Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна створено словник термінів і висловів документів Давньої Русі XI–XVIII століть (автори: В. Духопельников, С. Кушнєров; Харків, 2017).

Широке розгортання термінографічної діяльності науковців в усіх регіонах України, формування авторських колективів словників на базі університетів, академічних інститутів, активна наукова творчість окремих фахівців зумовили лексикографічне опрацювання термінології практично з усіх сфер суспільного життя.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що державна незалежність України, статус української мови як державної зумовили потужне зростання кількісних та якісних показників динаміки розвитку української термінографії.

Висновки. Широкий розмах словникарської праці в Україні протягом усього часу незалежності свідчить, що українська термінологічна

лексикографія активно й плідно розвивається, вдосконалюються методологічні засади термінографічної роботи, розширюється коло лексикографічно опрацьованих галузей знань. Українська національна термінографія сформована як високорозвинена система лексикографічних праць, які широко репрезентують наукову лексику з усіх галузей знань. Високі показники динамічності й інтенсивності укладання УТП демонструють консолідацію наукових сил з метою очищення української мови від невластивих їй елементів і відновлення її питомих рис, утвердження української фахової мови в усіх сферах суспільного життя. Українські термінологи розробили наукові засади розбудови українського термінознавства, опрацювали методологію вивчення процесів термінотворення, терміновживання, термінографії. Розвиненість термінографії створює оптимальні передумови для комплексного оцифрування спеціальної лексики, укладання системи електронних термінологічних словників та енциклопедій, створення єдиного національного мовно-інформаційного фонду. Всеукраїнський масштаб термінологічної діяльності поставили дослідження української наукової мови в ряд провідних наукових напрямів.

Список використаних джерел

1. Берегиня української термінології: про професора Л. О. Симоненко / НАН України, Ком. наук. термінології. Київ, 2011. 64 с.
2. Богуцкая М., Лагутина А. Терминоведение на Украине (1947–1980) : библиографический указатель. Київ : Наук. думка, 1982. 106 с.
3. Ганіткевич М. Й., Зелізний А. М., Літковець О. І. Джерельна бібліографія до опрацювання термінології словників хемії та хемічної технології / Держ. ун-т «Львів. політехніка». Київ, 1993.
4. Гринченко Б. Литература украинского фольклора (1777–1900) : опыт библиографического указателя. Чернигов : Зем. тип., 1901. 20 с.
5. Гольденберг Л. І., Королевич Н. Ф. Українська мова (1918–1961) : бібліографічний покажчик. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. 299 с.
6. Казимилова І. А., Туrowsька Л. В., Яценко Н. О. Слов'янське термінознавство : бібліографічний покажчик. Луцьк : Терен, 2016. 312 с.
7. Комаров М. Ф. Бібліографічний покажчик нової української літератури (1798–1883 р.). Київ, 1883. 74 с.
8. Комова М. В. Українська термінографія (1948–2002) : бібліографічний покажчик / Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів : Ліга-Прес, 2003. 112 с. Термінографічна серія «Словосвіт».
9. Комова М. В., Кочан І. М. Наукові дослідження з українського термінознавства : навчальний посібник / Нац. ун-т «Львів. політехніка», Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка Львів : Тріада плюс, 2020. 143 с.
10. Комова М. В., Петрушка А. І. Українська термінологічна лексикографія (1940–2020) : навчальний посібник / Нац. ун-т «Львівська політехніка», кафедра соціал. комунікацій та інформ. діяльності. Львів : Тріада плюс, 2022. 652 с.
11. Кочан І. Українське термінознавство в іменах. Львів : Літопис, 2012. 292 с.
12. Кочерга О., Кулик В. Українські термінологічні словники довоєнного періоду в бібліотеках Києва та Львова. *Вісник АН України / Ін-т теорет. фізики НАН України*. 1994. № 2. С. 55–61. URL: <https://maidan.org.ua/arch/mova/1025101060.html> (дата звернення: 05.06.2022).
13. Кубайчук В. Хронологія мовних подій в Україні: зовнішня історія української мови. Київ : К.І.С., 2004. 176 с.
14. Кульчицька Т. Українська лексикографія XIII–XX ст. : бібліографічний покажчик. Львів : Наук. б-ка ім. В. Стефаніка. Львів, 1999. 359 с.

15. Левицкий И. Е. Галицко-русская библиография XIX столетия с увзгляднением русских изданий, появившихся в Угорщине и Буковине (1801–1886). Львов, 1888–1895.
16. Левицкий И. О. Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887–1900 : в 3 т. / Наук. т-во імені Шевченка. Львів : Друк. НТШ, 1909–1911. Серія «Матеріали до української бібліографії». Т. 1: 1887–1889. 1909. 290 с. Т. 2: 1890–1891. 1910. Т. 3: 1892–1893. 1911. 290 с.
17. Москаленко А. А. Лексика. Лексикологія. Лексикографія : бібліографічний покажчик. Одеса, 1973.
18. Пилипчук Д. П. Словники української мови: 1596–2018 : бібліографічний покажчик. Київ : Просвіта, 2020. 1067 с.
19. Рицар Б., Комова М. Анатоль Вовк : біобібліографічний покажчик / Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів : Ліга-Прес, 2002. 64 с. Термінографічна серія «Словосвіт».
20. Рицар Б., Микульчик Р. Олекса Горбач : біобібліографічний покажчик / Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів : Ліга-Прес, 2004. 296 с. Термінограф. серія «Словосвіт».

Referens

1. Guardian of Ukrainian terminology. (2011). NAN Ukrainy. Kom. nauk. terminolohii. Kyiv, 64 [in Ukrainian].
2. Bohutskaia, M., Lahutyna, A. (1982). Terminology in Ukraine (1947–1980): bibliographic index. Kyiv: Nauk. dumka, 106 [in Russian].
3. Hanitkevych, M. I., Zeliznyi, A. M., Litkovets, O. I. (1993). Source bibliography for working out the terminology of dictionaries of chemistry and chemical technology / Derzh. un-t «Lviv. politekhnik». Kyiv [in Ukrainian].
4. Hrynchenko, B. (1901). Literature of Ukrainian folklore (1777-1900): experience bibliographic index. Chernyov: Zem. Typ, 20 [in Russian].
5. Holdenberh, L. I., Korolevych, N. F. (1963). Ukrainian language (1918–1961): bibliographic index. Kyiv: Vyd-vo AN URSR, 299 [in Ukrainian].
6. Kazymyrova, I. A., Turovska, L. V., Yatsenko, N. O. (2016). Sloviaan terminology: bibliographic index. Lutsk: Teren, 312 [in Ukrainian].
7. Komarov, M. F. (1883). Bibliographic index of new Ukrainian literature (1798–1883 r.). Kyiv, 74 [in Ukrainian].
8. Komova, M. V. (2003). Ukrainian terminography (1948–2002): bibliographic index / Lviv. Politekhnik Nats. un-t. Lviv: Liha-Pres, 112 [in Ukrainian].
9. Komova, M. V., Kochan, I. M. (2020). Scientific studies of Ukrainian terminology: textbook. Lviv / Politekhnik Nats. un-t, Lviv. nats. un-t im. Ivana Franka Lviv: Triada plus, 143 [in Ukrainian].
10. Komova, M. V., Petrushka, A. I. (2022). Ukrainian terminological lexicography (1940–2020): textbook. Lviv: Triada plus, 652 [in Ukrainian].
11. Kochan, I. (2012). Ukrainian terminology in names. Lviv: Litopys, 292 [in Ukrainian].
12. Kocherha, O., Kulyk, V. (1994). Ukrainian terminological dictionaries of the pre-war period in the libraries of Kiev and Lvov / In-t teoret. fizyky NAN Ukrainy. *Visnyk AN Ukrainy*, 2, 55–61 [in Ukrainian].
13. Kubaichuk, V. (2004). Chronology of current events in Ukraine: current history of Ukrainian language. Kyiv: K.I.S., 176 [in Ukrainian].
14. Kulchytska, T. (1999). Ukrainian lexicography of the XIII–XX centuries: bibliographic index. Lviv: Nauk. b-ka im. V. Stefanyka. Lviv, 359 [in Ukrainian].
15. Levytskyi, I. O. (1909–1911). Ukrainian bibliography of Austria-Hungary for the years 1887–1900: v 3 t. / Nauk. t-vo imeni Shevchenka. Lviv: Druk. NTSh [in Ukrainian].
16. Levytskyi, Y. E. (1888–1895). Galician-Russian bibliography of the 19th century with a glance at Russian editions that appeared in Ugorshchina and Bukovina (1801–1886). Lvov [in Russian].
17. Moskalenko, A. A. (1973). Vocabulary. Lexicology. Lexicography: bibliographic index. Odessa [in Ukrainian].
18. Pylypchuk, D. P. (2020). Dictionaries of the Ukrainian language: 1596–2018: bibliographic index. Kyiv: Prosvita, 1067 [in Ukrainian].
19. Rytsar, B., Komova, M. (2002). Anatol Vovk: biobibliographic index / Lviv. Politekhnik Nats. un-t. Lviv: Liha-Pres, 64 [in Ukrainian].
20. Rytsar, B., Mykulchuk, R. (2004). Oleksa Horbach: biobibliographic index / Lviv. Politekhnik Nats. un-t. Lviv: Liha-Pres, 296 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 08.07.2022
Отримано після доопрацювання 08.08.2022
Прийнято до друку 15.08.2022*